

**PRIORITETI LOKALNIH
JAVNIH POLITIKA**

AKADEMIJE LIDERSTVA ZA ŽENE

2017

PREGOVOR	1
METODOLOGIJA	3
EKONOMSKO OSNAŽIVANJE ŽENA	5
UVOD	7
ISTORIJAT I PROBLEMI	8
STAVOVI	9
1. POLITIKE KOJE PODRŽAVAJU I PODSTIČU ŽENE U BIZNISU	10
2. POLITIKE KOJE PODSTIČU PRIVREDNE SUBJEKTE DA ZAPOSLE ŽENE	11
3. POBOLJŠAVANJE PRAKSI ZAPOSŁJAVANJA NA LOKALNOM NIVOU	11
ZAKLJUČCI	12
PRISTUP PRIMARNOJ ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI	15
UVOD	17
REZIME IZAZOVA I PREPREKA U PRISTUPU PRIMARNOJ ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI I POLITIKE ZA NJIHOVO REŠAVANJE	18
1. LOKALNE POLITIKE ZA POBOLJŠAVANJE ODNOSA GRAĐANA SA PRUŽAOCIMA ZDRAVSTVENIH USLUGA NA PRIMARNOM NIVOU	20
2. LOKALNA POLITIKA PODIZANJA TRANSPARENTNOSTI I ODGOVORNOSTI PRIJAVLJIVANJEM NEPRAVILNOSTI NA PRIMARNOM NIVOU ZDRAVSTVENE ZAŠTITE I U BORBI PROTIV NEPOTIZMA I KORUPCIJE.....	21
3. LOKALNE POLITIKE PLANIRANJA I OBEZBEĐIVANJA ODGOVARAJUĆEG SNABDEVANJA LEKOVIMA SA LISTE ESENCIJALNIH LEKOVA I POTROŠNOG MATERIJALA NA OSNOVU POTREBA OPŠTINA	22
PRISTUP I KVALITET U OBRAZOVANJU	23
UVOD	25
OBRAZOVANJE NA LOKALNOM NIVOU: PROPISI I NADLEŽNOSTI	25
1. PITANJA ZA ZAGOVARANJE NA LOKALNOM NIVOU	26
1.1. PROMOVISANJE STRUKOVNIH ŠKOLA I PRAKTIČNOG RADA	26
1.2. IZRADA OPŠTINSKIH UREDBI O OBRAZOVANJU	27
1.3. KVALITET OBRAZOVANJA I OKRUŽENJE U ŠKOLAMA	28
PREPORUKE	29
UČESTVOVANJE ŽENA NA RUKOVODEĆIM POZICIJAMA	31
UVOD	33
ŽENE NA RUKOVODEĆIM FUNKCIJAMA:	33
a) ZASTUPLJENOST ŽENA U POLITIČKIM STRANKAMA	33
b) ZASTUPLJENOST ŽENA NA FUNKCIJAMA ODLUČIVANJA	35
c) ŽENE U MEDIJIMA	36
PREPORUKE	37

PREDGOVOR

Danas, u društvima širom sveta, žene se i dalje suočavaju sa formalnim i neformalnim preprekama za značajnije učešće na lokalnom i nacionalnom nivou vlasti. Na Kosovu se žene i dalje suočavaju sa značajnim izazovima kad god se kandiduju za neku funkciju na izborima ili u procesu imenovanja, kao i u pristupu rukovodećim političkim strukturama. Mi kao Nacionalni demokratski institut (NDI), verujemo da je za ostvarenje značajnog političkog učešća žena, neophodna volja političkog rukovodstva za stvaranje većeg prostora za aktivistkinje u okviru stranaka kako bi bile u stanju da razviju veštine liderstva, umrežavanja, zagovaranja i vođenja kampanje.

Kako bi podržao žene i političke stranke u cilju prevazilaženja nekih od ovih izazova, NDI je uz podršku Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID), osmislio Akademiju ženskog liderstva (AŽL). Akademija ima za cilj da pomogne ženama iz političkih stranaka na Kosovu da dalje razviju svoje veštine liderstva, umrežavanja i izrade javnih politika. Ova Akademija je aktivnost koja je proistekla iz Nedelje žena (NŽ), koja učesnicama pruža mogućnosti za detaljniju obuku i podučavanje. Među polaznicama Nedelje žena 2017. godine, NDI je odabrao 30 učesnica iz različitih regiona koje su pohađale petu generaciju AŽL. Uz podršku USAID-a, ponosni smo što u ovoj publikaciji imamo priliku da predstavimo dostignuća ovih izvanrednih kosovskih žena. One su prihvatile izazov i posvetile se zalaganjima da dešifruju, analiziraju, zagovaraju i utiču na političke procese i bavile se pitanjima važnim za njihove zajednice.

Imajući u vidu da će se lokalni izbori na Kosovu održati ovog oktobra, program AŽL-a je ovog puta osmišljen sa namerom da pomogne učesnicama unapređivanjem njihovih veština za analizu javnih politika i debate. Učesnice su identifikovale i istražile lokalna pitanja koja su bila najbitnija građanima Kosova, sa posebnim akcentom na pitanja koja su zabrinjavala žene. Učesnice su kroz Akademiju napredovale i samostalno osmislile četiri dokumenta o stavovima na temu obrazovanja, primarne zdravstvene zaštite, zapošljavanja i žena na rukovodećim funkcijama. Tokom AŽL-a učesnice su podučavane kako da predstave nalaze u vezi sa identifikovanim nedostacima i da ih kasnije podele sa liderima političkih stranaka.

NDI veruje da će kosovska demokratija postati jača kada građanski i politički aktivisti, posebno žene, mladi i manjinske zajednice, budu osnaženi ne samo da identifikuju, sprovedu i obezbede realizaciju aktivnosti zagovaranja uperenih ka konkretnim pitanjima već i kada novonastalim političkim aktivistima bude dat prostor i resursi da se pridruže stranačkim strukturama i kada im bude omogućeno da učestvuju u svim političkim procesima, uključujući i izbore. Kako bi ovo izlaganje učinio jasnijim, kancelarija NDI-a na Kosovu trenutno realizuje Program za političke procese i parlamentarnu podršku, omogućen finansiranjem Agencije Sjedinjenih Država za međunarodni razvoj. Sveobuhvatan cilj ovog programa, u kome je AŽL jedna od najistaknutijih aktivnosti, jeste da ojača veze između građana, stranaka i institucija, da podstakne i usmeri Vladu da bude odgovornija prema interesima javnosti.

U demokratijama u nastajanju, poput ove na Kosovu, jačina političkih stranaka meri se njihovom sposobnošću da budu reprezentativniji u smislu učešća svih sektora u društvu, uključujući žene; da budu otvoreni i transparentni; i da delotvorno utiču na politiku, političke institucije da saradjuju sa drugim strankama i da zastupaju interese društva generalno. Imamo velika očekivanja da će lideri političkih stranaka kroz ova dokumenta o stavovima uspeti da vide, čuju i cene ovakva zalaganja žena. Nadamo se da će nalazi i preporuke iz ovih dokumenata o stavovima obogatiti političke platforme uoči predstojećih oktobarskih lokalnih izbora i da će doneti mnogo više koristi svim građanima Kosova.

Alexander Chavarria
direktor Kancelarije
Nacionalni demokratski institut – Kosovo

METODOLOGIJA

Po završetku prve faze “Akademije ženskog liderstva”, čije su učesnice stekle veštine istraživanja i izrade lokalnih javnih politika, formirale su četiri neformalne grupe koje su se bavile sledećim pitanjima: obrazovanje, primarna zdravstvena zaštita, zapošljavanje i učešće žena na rukovodećim funkcijama na lokalnom nivou. Imajući u vidu da ove inicijative predstavljaju veliki poduhvat i da imaju za cilj dalje usavršavanje učesnica, za svaku grupu je angažovan po jedan savetnik sa odgovarajućom ekspertizom kako bi članovima grupe pomogao u istraživanju i pisanju dokumenta o njihovim stavovima.

Na početku je odrađeno istraživanje i analiza zakonodavnog okvira u vezi sa izabranim oblastima, gde su učesnici bili u prilici da nauče nešto više o nadležnostima opština. Na osnovu izrade dokumenta o stavovima koji je pripremila svaka grupa, i osim konsultovanja postojeće literature, učesnice su uz pomoć savetnika preduzele različite aktivnosti u cilju prikupljanja informacija iz prve ruke. Grupe su održale direktne sastanke na terenu sa stručnjacima iz različitih oblasti i sa opštinskim zvaničnicima koji predvode određene direkcije, dok su neke od grupa koristile i upitnik na terenu kako bi došle do kvantitativnih podataka.

Po završetku istraživanja, grupe su pristupile klasifikaciji i obradi nalaza sa terena, i počele sa izradom prvog nacrtu lokalnih javnih politika. Kako bi u ovim dokumentima navele stavove žena o gorepomenutim pitanjima, žene su organizovale i konsultativne sastanke sa predstavnicima građanskog društva, političkih stranaka i različitih institucija iz svih područja i etničkih zajednica na Kosovu.

Štaviše, žene su predstavile i svoja izlaganja i stavove pred Lobijem za rodnu ravnopravnost i sprovele su dodatne aktivnosti na terenu, kako bi podigle svest građana u vezi sa problemima koji se pojavljuju u vezi sa gorenavedenim temama. Obeležavanje Međunarodnog dana rada, različite posete po školama i ambulantomama kako bi se iz prve ruke video njihov rad i problemi, učešće po okruglim stolovima i mnogobrojni nastupi u medijima čine samo neke od ovih aktivnosti.

Na osnovu ekspertize savetnika, nalaza prikupljenih sa terena, anketa, okruglih stolova i postojećih publikacija, grupe su izradile preporuke koje imaju za cilj poboljšanje gorenavedenih pitanja sa rodne perspektive. Na kraju, treba istaći da je namera izrade ovih dokumenata o stavovima bila uticanje na ciljni auditorijum u smislu ideja i preporuka o navedenim pitanjima.

EKONOMSKO OSNAŽIVANJE ŽENA

AUTORI:

**Ardiana Beka
Behare Sopa
Dafina Cacaj
Dashurije Ahmeti
Florentina Elezi – Veliu
Kaltrina Mustafa
Saranda Llapaj
Sevdije Hoxha**

KONSULTANT: Arbresha Loxha

Ardiana Beka

je profesorka engleskog jezika u višoj srednjoj školi u Prištini. Ardiana je politički aktivna u sklopu Demokratskog saveza Kosova.

Behare Sopa

Sopa je odbornica iz reda Demokratske partije u Skupštini opštine Suva Reka. Behare je takođe kandidatkinja i ima za cilj drugi mandat kao odbornica u Skupštini opštine Suva Reka (2017).

Dafina Cacaj

je ekonomistkinja. Politički je aktivna u Alijansi za budućnost Kosova, ogranak Dečani.

Dashurije Ahmeti

je sociološkinja, trenutno radi kao šef Sektora za omladinu u sklopu Direkcije za kulturu, omladinu i sport u Opštini Uroševac.

Florentina Elezi-Veliu

je odbornica iz reda Pokreta Samoopredeljenje u Skupštini opštine Glogovac. Florentina je takođe kandidatkinja koja ima za cilj drugi mandat kao odbornica Skupštine opštine Glogovac (2017).

Kaltrina Mustafa

je ekonomistkinja, a trenutno radi kao službenica u kabinetu ministra rada i socijalne zaštite. Kaltrina je politički aktivna u sklopu Demokratskog saveza Kosova.

Saranda Llapaj

trenutno studira političke nauke na Univerzitetu u Prištini. Saranda se bavi različitim aktivnostima u organizaciji građanskog društva.

Sevdije Hoxha

je preduzetnica iz Opštine Srbica. Sevdije je politički aktivna u sklopu Demokratske partije Kosova.

UVOD

Rodna ravnopravnost i ekonomsko osnaživanje žena neophodni su za postizanje sveobuhvatnog, održivog razvoja i posebno za iskorenjivanje siromaštva u celom svetu ¹. Žene pružaju veliki doprinos privredi, bilo u preduzećima ili kao poljoprivrednice, kao preduzetnice ili kao zaposlene ili obavljajući besplatno kućne poslove. Bez obzira na njihov značaj u privredi i porodici, potencijal žena iskorišćen je u vrlo maloj meri, uglavnom usled činjenice da nemaju nikakav ili imaju ograničeni pristup produktivnom i dostojanstvenom radu. One su takođe nesrazmerno pogođene siromaštvom, diskriminacijom i eksploatacijom.

U skladu sa jednom studijom Instituta Mckinsey Global "popunjavanje rodni jazova u stopi zastupljenosti radne snage, rad na nepuno radno vreme naspram rada na puno radno vreme zajedno sa strukturom zaposlenih, povećao bi globalni BDP za 12-25% do 2015. godine. Slične potencijalne koristi proizašle su i iz drugih studija, koje su primenjivale različite metodologije" ². Takođe, prema jednoj studiji koju je sproveo Institut Demokratija za razvoj (D4D) (2015) ³, postojeći nalazi potkrepljuju hipotezu da sužavanje rodni nejednakosti i konkretno podizanje učešća žena u radnoj snazi podstiče veći privredni rast.

Ekonomsko osnaživanje žena može se postići različitim instrumentima koji između ostalog obuhvataju poboljšavanje sposobnosti žena da obezbede dostojanstven posao, pristup obrazovanju, pristup i bolja kontrola resursa, podjednaka prava na nasledstvo i vršenje uticaja na javne institucije i politike koje propisuju rast i razvoj.

Nizak nivo učešća na tržištu rada i nezaposlenost koja je nesrazmerno veća među ženama, sugerišu da generalno podizanje nivo zapošljavanja samo po sebi nije dovoljno. Shodno tome, veći uticaj na razvoj može se postići samo ukoliko su politike konkretno uperene ka rešavanju nezaposlenosti žena⁴.

Poboljšavanje perspektive zapošljavanja i postizanje podjednagog pristupa zaposlenju, predstavlja jedan od najvažnijih instrumenata za promovisanje ekonomskog osnaživanja žena. Drugim rečima, ovo se može postići izradom politika koje podstiču i podržavaju veće učešće žena na tržištu rada kao i preduzetništvo. Očekuje se da ovo posledično poboljša blagostanje žena kao i da ojača njihov položaj u porodici i društvu.

U sklopu Akademije ženskog liderstva, grupa za ekonomiju (u nastavku grupa) sastavljena od predstavnica nekolicine političkih stranaka i građanskog društva, ima za cilj da utiče na donošenje politika na lokalnom nivou, sa ciljem da poboljša perspektivu zapošljavanja i preduzetništvo među ženama na Kosovu.

Ovaj dokument predstavlja stavove grupe u vezi sa politikama i instrumentima koje treba usvojiti na lokalnom nivou, sa ciljem da se poboljša perspektiva zapošljavanja žena na Kosovu, na osnovu najboljih

---

¹OECD (2011). Ekonomsko osnaživanje žena. <http://www.oecd.org/dac/gender-development/47561694.pdf>

² World Economic Forum (WEF). Ekonomsko osnaživanje žena pametan potez. Šta nas sprečava?. Objavljeno 17. januara 2017. <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/womens-economic-empowerment-is-the-smart-and-right-thing-to-do-whats-stopping-us/>

³Institut Demokratija za razvoj (D4D) (2015). Koliko košta patrijarhat?.Serija Javni interes, br.5. Za više pojedinosti, vidi:<http://d4d-ks.org/punimet/sa-kushton-patriarkati/>

⁴Institut Demokratija za razvoj (D4D) (2015). Koliko košta patrijarhat?.Serija Javni interes, br. 5. Za više pojedinosti, vidi:<http://d4d-ks.org/punimet/sa-kushton-patriarkati/>

praksi. Stavovi će nakon toga biti predstavljeni rukovodstvu i strukturama odlučivanja političkih stranaka, sa ciljem da se utiče na njihov politički program za predstojeće lokalne izbore. Treba istaći da ovaj dokument ne propisuje posebne politike i instrumente namenjene opštinama, već prosto pruža par alternativa za razmatranje, ukoliko vlasti žele da na delotvoran način poboljšaju perspektivu zapošljavanja i preduzetništva žena na Kosovu. Međutim, ovome prvobitno treba da prethodi procena potreba opština kako bi se procenilo koja od ovih politika je prioritetnija i da li će ispuniti potrebe žena u biznisu (ili onih koje teže biznisu) i žena na tržištu rada, na osnovu administrativnih i finansijskih kapaciteta.

ISTORIJAT I PROBLEMI

Žene na Kosovu su nedovoljno zastupljene na tržištu rada. Prema Agenciji za statistiku Kosova, cifre o tržištu rada ukazuju da je u proseku oko 81% žena bilo radno neaktivno u periodu od 2012-2016. godine i da je bilo zaposleno samo oko 12% istih⁵. Oko 51% žena zaposlen je uglavnom u sektoru prosvete, trgovine i zdravstva. Muškarci su uglavnom zaposleni u sektoru proizvodnje, građevine i trgovine po stopi od 44.3%. Nezaposlenost je takođe izraženija kod žena, sa 31.8% u poređenju sa muškarcima od 26%. Iako ne postoje zvanični podaci na nivou regiona, očekuje se da ove razlike budu još prisutnije u drugim regionima, u poređenju sa Prištinom. Ove promene mogu nastupiti usled boljih mogućnosti na tržištu rada u Prištini, pošto je većina javnih institucija, velikih preduzeća i međunarodnih misija obično prisutnija po glavnim gradovima.

Prema D4D-u (2015), postojanje i vrste mogućnosti zapošljavanja, očekivani dohodak, raspoloživost pristupačnih usluga brige o deci i diskriminacija pri zapošljavanju, posebno u privatnom sektoru neki su od glavnih faktora koji utiču negativno na učešće žena na tržištu rada.⁶ Sa druge strane, USAID (2014) identifikuje odgovornosti oko porodice, nepostojanje tradicije poslovanja, nedostatak državne pomoći, kao neke od glavnih prepreka za učešće žena u biznisu.⁷ Još jedna važna barijera jeste pristup finansijama usled nepostojanja hipoteke, što je uglavnom posledica neravnopravnosti u porodičnom nasleđstvu ili uskraćivanja ovog prava. Štaviše, rezultati slučajne ankete sa građanima koju je grupa realizovala u sklopu aktivnosti povodom 1. maja, ukazuju da 61% ispitanika smatra da im se krše prava koja proizilaze iz radnog odnosa.⁸

Takođe, nedostaju zvanični podaci kada govorimo o preduzeticama, po karakteristikama kao što su starosna dob, doprinos u zapošljavanju i domaćem bruto proizvodu. Prema Agenciji za privredni registar (APRK), broj registrovanih privrednih subjekata žena povećao se na 14.3 procenata 2016. godine u poređenju sa 12.2 procenata koliko je iznosio u 2012. godini⁹. Sve ovo pokazuje da iako postoji tendencija rasta, samo mali broj registrovanih privrednih subjekata za svog vlasnika imaju ženu.

---

⁵Vidi Agenciju za statistiku Kosova–Podaci o tržištu rada

⁶Institut Demokratija za razvoj (D4D) (2015). Koliko košta patrijarhat?.Serija Javni interes, br. 5. Za više pojedinosti, vidi:<http://d4d-ks.org/punimet/sa-kushton-patriarkati/>

⁷USAID (2014).“Žene i biznis: Rodna ravnopravnost u biznisu”. Analiza ispitivanja javnog mnjenja. Program za izvršenje i privredno zakonodavstvo (CLE). Za više pojedinosti, vidi: <http://www.womensnetwork.org/documents/20140611153950473.pdf>

⁸ Vidi Metodologiju za dalje pojedinosti.

⁹ Agencija za privredni registar Kosova (APRK) (2017) Osnovni pokazatelji učinka privrednih subjekata na Kosovu. Za više pojedinosti vidi: <http://arbk.rks-gov.net/desk/inc/media/799C86E6-0EFF-438D-93E2-C753E095CFAA.pdf>

Pošto politike zapošljavanja uglavnom potpadaju pod odgovornost centralne vlade, ne postoji nijedna zakonska odredba koja zabranjuje opštinama da usvoje politike koje podstiču i podržavaju zapošljavanje žena i preduzetništvo. U skladu sa članom 17 Zakona o lokalnoj samoupravi br. 03/L-040, opštine imaju potpune i isključive nadležnosti, kada govorimo o lokalnom interesu, poštujući standarde propisane važećim propisima, između ostalog na polju lokalnog ekonomskog razvoja; urbanističkog i ruralnog planiranja i korišćenja i razvoja zemljišta. Takođe, u skladu sa Zakonom o finansijama lokalne uprave, br. 03/L-049, *“Skupština opštine i izvršni zvaničnici imaju pravo i nadležnost da na nezavisan način urede i upravljaju finansijskim resursima, koji proizilaze iz vlastitih prihoda opštine ili koji su dodeljeni opštini u vidu opšte subvencije.”*

Štaviše, bez obzira na politike i propise usvojene na centralnom nivou, poboljšavanje položaja žena, njihovo osnaživanje da se bave privrednom delatnošću ne može se obezbediti bez stvaranja lokalnih politika zasnovanih na potrebama i specifičnostima opština.

Nakon sastanaka koje smo realizovali sa zvaničnicima 5 opština¹⁰ i istraživanja zakonske infrastrukture i postojećih praksi, našli smo da postoje prakse koje podstiču učešće na tržištu rada, preduzetništvo i zapošljavanje žena, ali su nedovoljne (vidi Prilog 1)¹¹.

STAVOVI

U posleratnim godinama, opštinski budžet uglavnom je bio usmeren na investicije u infrastrukturu. Grupa smatra da je potražnja za infrastrukturnim investicijama vidljivo niža, te pažnja treba da se preusmeri na politike i programe koji podstiču i podržavaju stvaranje radnih mesta i preduzetništvo, posebno među ženama.

Smatramo da postoji jedan broj instrumenata i politika koje lokalna uprava može primeniti kako bi poboljšala perspektivu zapošljavanja žena na Kosovu, koje se mogu podeliti u tri grupe:

1. Politike za podsticanje i podržavanje žena u biznisu;
2. Politike koje podstiču privredne subjekte da zaposle žene;
3. Poboljšavanje praksi zapošljavanja na lokalnom nivou.

Konkretno, za svaku od ovih politika smo identifikovali nekolicinu mogućih instrumenata koji pre toga treba da se procene sa stanovišta administrativnih i finansijskih kapaciteta opština, pre nego što se predstave i oni slede:

---

¹⁰Uroševac, Peć, Klina, Gnjilane i Srbica. Zvaničnici Opštine Mitrovica su nam, u nemogućnosti da se sastanu sa nama, poslali odgovore na naša pitanja u elektronskom obliku.

¹¹Da bi se procenilo da li na lokalnom nivou postoje politike koje su okrenute ka poboljšavanju ekonomskog položaja žena, grupa za ekonomiju AŽL-a primenila je metodološki pristup koji sledi: 1) sastala se sa direktijama za ekonomski razvoj u Opštinama Peć, Uroševac, Gnjilane, Glogovac, Klina i Srbica. Takođe smo probali da se sastanemo i sa zvaničnicima Opština Mitrovica i Priština, međutim usled angažmana sve ovo nije bilo moguće. 2) Pošto je u tehničkom i finansijskom smislu bilo nemoguće posetiti sve opštine, za preostale opštine su ocenjene njihove internet stranice, kako bi se uvidelo da li je evidentna neka od ovih praksi. Konkretno, razmotrena su objavljena dokumenta, uredbe, strategije i izveštaji o radu.

1. POLITIKE KOJE PODRŽAVAJU I PODSTIČU ŽENE U BIZNISU

Da bi se podstakla i podržala preduzeća koja su osnovale i kojima upravljaju žene, opštine mogu primeniti niz instrumenata koji slede:

- *Pružanje finansijskih podsticaja ženama koje započinju ili proširuju svoju poslovnu delatnost*

Opštine mogu kreirati fond za unapređivanje preduzetništva žena, koji bi pružao finansijsku podršku u vidu dotacija ili subvencija svim onim ženama koje žele da otvore ili prošire svoj privredni subjekat. Pristup finansijskim sredstvima jedna je od glavnih prepreka za poslovanje posebno među ženama. Ovim fondom, opštine će finansirati jedan deo početnih investicija ili njihovo proširenje, na osnovu nekolicine kriterijuma, sa ciljem da se olakša finansijski teret kome su žene izložene. Vrednost finansijske pomoći može se odrediti iz vrednosti investicije ili uslovljavanjem na osnovu broja zaposlenih.¹²

Opštine treba da pojednostave postupke prijavljivanja za dobijanje finansijske pomoći, kako bi se obezbedio sveobuhvatan proces i kako bi se izbeglo obeshrabrivanje žena usled složenosti procesa.¹³ Štaviše, opštine treba da pokrenu kampanje senzibilizacije imajući u vidu da veliki broj žena i preduzeća generalno ne uspevaju da se prijave i posledično ne uspevaju da postanu korisnici ovih vidova pomoći kao posledica njihove dezinformisanosti.

- *Oslobađanje privrednih subjekata u vlasništvu žena od opštinskih dažbina*

Opštine pod svojom nadležnošću imaju naplatu opštinskih poreza, isplata i tarifa za javne usluge koje opština pruža kao i regulatorne obaveze, koje sem građana dotiču i preduzeća. Još jedan instrument podrazumeva oslobađanje od opštinskih dažbina ili drugih finansijskih naknada za određeni period svih onih preduzeća koja predvode žene, sa ciljem da se olakša finansijski teret na samom početku otvaranja njihovih privrednih subjekata. Ovo može podrazumevati oslobađanje od opštinskih dažbina kao što su takse za poslovanje, porez na imovinu, dažbine u vezi sa korišćenjem javnih mesta i one koje su povezane sa komercijalnom stranom generalno, u zavisnosti od one koja se smatra relevantnijom za privredne subjekte u određenim oblastima.

- *Pružanje zemljišta i imovine na korišćenje ili zakup*

Pružanje zemljišta na korišćenje predstavlja još jedan instrument kojim opštine mogu podržati i podstaći žene u biznisu. U skladu sa Zakonom br. 04/L-144 o dodeli na korišćenje i razmeni nepokretne imovine opštine, opštine mogu dati zemljište na upotrebu na kratak i duži rok u skladu sa utvrđenim kriterijumima. Ovi kriterijumi se propisuju podzakonskim aktom. U svim zemljama Zapadnog Balkana postoji praksa iznajmljivanja zemljišta na period do 99 godina privlačnim tarifama na nacionalnom nivou i u nekim slučajevima i na lokalnom nivou.

---

¹²Na primer, fond u svom fokusu može imati investicije privrednih subjekata žena u proizvodnom sektoru ili investicije koje podrazumevaju veliku radnu snagu, u slučaju da je cilj da se podstakne proizvodnja u njihovim opštinama.

¹³Usled složenih postupaka, privredni subjekti su primorani da plate konsultanta koji će im popuniti prijavnu dokumentaciju pošto sami nisu u stanju da to urade. Sve ovo dovodi do dodatnih troškova po preduzeća.

- *Otvaranje savetodavnih kancelarija*

Osim potrebe za finansijsku podršku, preduzeća na Kosovu trebaju savetodavne usluge i tehničku pomoć i u tom cilju opštine mogu da otvore kancelarije za savetovanje preduzeća. Značajan elemenat ovih kancelarija jeste mogućnost savetovanja preduzeća kako bi se preduzetnicima pomoglo da izađu na kraj sa izazovima poslovanja. Iznad svega, ove kancelarije mogu pružiti pomoć ili uputstva za izradu biznis plana, za registraciju njihovih preduzeća, u vezi sa mogućnostima investicija (sektori sa velikim potencijalom rasta), mogućnostima finansiranja i dotacija kao i mentorstvo od strane iskusnih preduzeća.¹⁴

2. POLITIKE KOJE PODSTIČU PRIVREDNE SUBJEKTE DA ZAPOSLE ŽENE

Finansijski podsticaj preduzeća uslovljen zapošljavanjem žena:

Sem pružanja finansijske podrške preduzećima koja su osnovale i kojima upravljaju žene, opštine mogu pružiti finansijski podsticaj preduzećima (bez obzira na vlasništvo) za zapošljavanje žena. U ovom slučaju, ovo bi podrazumevalo da se za isti posao, jednoj ženi pruže prednosti ukoliko su podjednako kompetentne kao i preduzetnici muškarci. I u ovom slučaju, opštine mogu da obrazuju fond koji bi pružio finansijsku podršku (dotacije ili subvencije) za svaku zaposlenu ženu. Finansijski podsticaj može poprimiti oblik jednokratne isplate za svaku (ili određeni broj) zaposlenu ženu ili subvencionisanje njenog dohotka u određenom vremenskom periodu, uslovljeno određenim brojem žena koje će biti zaposlene.¹⁵ Na primer, Hrvatska pruža subvencije od 3,000-9,000 evra ili pokriva 10-30% troškova zapošljavanja, u zavisnosti od stope nezaposlenosti. Srbija sa druge strane pruža iznos od 4,000-10,000€ za svako novo radno mesto, uslovljavanjem istog minimalnom vrednošću investicija i zaposlenih lica. Bez obzira na to, ova mogućnost se pruža za sve vrste investicija na centralnom nivou, zbog čega se lako može primeniti i na lokalnom nivou.

3. POBOLJŠAVANJE PRAKSI ZAPOSŁJAVANJA NA LOKALNOM NIVOU

Kako bi poboljšale perspektivu žena, lokalne vlasti takođe treba da poboljšaju prakse zapošljavanja u njihovim odnosnim opštinama, što između ostalog podrazumeva:

- smanjenje i postepeno eliminisanje diskriminatornih praksi u zapošljavanju,¹⁶ unapređenje ili smanjenje stepena službe, poštovanje radničkih prava i poboljšavanje uslova i sigurnosti na radnom mestu.
- pozitivnu diskriminaciju žena na radnom mestu, pod uslovom da su iste podjednako kompetentne kao i njihovi muški partneri, sa ciljem da se podstakne učešće žena na tržištu rada i da smanje njihovo obeshrabrivanje.
- podizanje transparentnosti u procesu zapošljavanja.

---

¹⁴Opština Glogovac izradila je Strategiju za preduzetnice za period od 2017-2022. Ova strategija između ostalog propisuje "pripremu posebnih programa mentorstva i savetovanja, za podršku ženama u biznisu, u svim fazama saradnje sa odnosnim ministarstvom".

¹⁵Da bi se obezbedila veća održivost, lični dohodak može se subvencionisati u saradnji sa poslodavcem. Subvencija se može vršiti u prvim, srednjim i poslednjim mesecima, dok bi preostali deo pokrio poslodavac. U tom slučaju, umesto da se obezbedi zaposlenje za barem 6 meseci, ono uspeva da se obezbedi za celu godinu.

¹⁶Eliminirati diskriminatorno izražavanje i kriterijume u konkursima za slobodna radna mesta i eliminirati prakse prilagođavanja konkursa muškarcima ili određenim osobama veća održivost, lični dohodak može se subvencionisati u saradnji sa poslodavcem. Subvencija se može.

ZAKLJUČCI

Opšte je priznato je da su rodna ravnopravnost i ekonomsko osnaživanje žena izvanredno važni za sveobuhvatan, održiv razvoj i iskorenjivanje siromaštva. Potencijal žena na tržištu rada na Kosovu u velikoj je meri neiskorišćen. Samo oko 19% žena je aktivno na tržištu rada a samo 12.7% je zaposleno. Takođe, postoji skroman procenat registrovanih preduzeća tokom poslednjih godina koja predvode same žene. Poboljšavanje perspektive zapošljavanja i postizanje podjednakog pristupa zapošljavanju predstavljaju neke od najvažnijih instrumenata za promovisanje ekonomskog osnaživanja žena.

Iako glavne nadležnosti u stvaranju politika zapošljavanja uglavnom pripadaju centralnom nivou, grupa smatra da postoji dovoljan prostor da lokalne vlasti izrade politike koje poboljšavaju perspektivu zapošljavanja i preduzetništva u njihovim opštinama, sa posebnim fokusom na ženama.

Grupa je identifikovala tri politike koje se mogu realizovati nekolicinom instrumenata u sklopu nadležnosti koje opštine imaju, a koje su uglavnom finansijske ili savetodavne/tehničke prirode i između ostalog obuhvataju:

- a) politike za podsticanje i podržavanje žena u biznisu;
- b) politike koje podstiču privredne subjekte da zaposle žene;
- i
- c) poboljšavanje praksi zapošljavanja na lokalnom nivou.

Ove politike mogu se staviti u primenu različitim instrumentima kao što su fondovi za dotacije ili subvencije za otvaranje ili širenje preduzeća i za zapošljavanje žena. Takođe, sem finansijske pomoći, privredni subjekti trebaju savetodavne usluge u vezi sa otvaranjem, registracijom ili širenjem preduzeća kao i pomoć u vezi sa mogućnostima finansiranja, partnerstvima, obukama i umrežavanjem. Sem toga, više je nego važno pojednostaviti postupke prijavljivanja za finansijsku pomoć (dotacije ili subvencije) i organizovati informativne kampanje kako bi sve žene ili preduzeća generalno imali pristup i jednake mogućnosti.

Pošto opštine imaju različite karakteristike i potrebe, isti instrumenti nisu primenjivi svugde. Shodno tome, koja god od gorepomenutih politika bude usvojena, prvobitno treba da joj prethodi ocena o tome koja od njih ima prioritet i koja od njih bi ispunila potrebe žena u biznisu ili onih koje njemu teže. Takođe, sve ovo zavisi i od finansijskih i administrativnih kapaciteta opština.

Opština Uroševac je u saradnji sa Koledžom UBT izradila 40 detaljnih vodiča o otvaranju privrednih subjekata u različitim oblastima. Ona je takođe, uz podršku donatora, predstavila praksu subvencionisanja dohodaka - 2,000 evra po jednom zaposlenom barem godinu dana, sa time da se prioritet daje privrednim subjektima koje vode samohrane majke (2 boda više u proceni). Takođe, ova opština je uspostavila fond od 600.000 evra za kamatno subvencionisanje privrednih subjekata koji se bave poljoprivredom, u sporazumu sa Bankom za biznis (BpB). Međutim, vrlo malo žena iskorišćava ovu mogućnost zbog toga što nemaju imovinu koju mogu ostaviti kao zalog/hipoteku da bi dobile bankovni kredit. Posledično, nisu u prilici ni da se prijave za subvencije.

U Opštini Peć, Poslovník propisuje da žene imaju prednost da dobiju zemljište na korišćenje. Ova opština je takođe finansijski podržala subvencijama privredne subjekte koji se bave pružanjem krojačkih usluga, salone lepote kao i one koji se bave turizmom, konkretno turističke vodiče u Rugovi, kao sektore kojima uglavnom dominiraju žene.

Opština Gnjilane nije primenila nijednu od gore navedenih praksi međutim izradila je strategiju za podržavanje žena u biznisu.

Opština Južna Mitrovica je tokom 2015. godine sufinansirala dva projekta:

a) Projekat pod nazivom "Podrška novim preduzećima za žene u Južnoj – Severnoj Mitrovici " koji finansira Evropska unija, kojim je bespovratne zajmove dobilo 30 žena različitih nacionalnosti, u vrednosti od 2500-5000 evra. Takođe, 100 žena je završilo postupak sertifikovanja za istraživanje tržišta, preduzetništvo i izradu biznis plana.

b) Saradnja i sufinansiranje projekta "Podržavanje društveno-ekonomske stabilnosti, osnaživanja mikro preduzeća na Kosovu". Ovaj projekat koristio je broju od 40 preduzeća, a od ovog broja 15 vlasnika bile su žene.

Takođe, opština je podržala 3 lokacije za preradu, koje predvode žene sa opremom za preradu i sa po jednom mašinom za mlevenje i vertikalnom hladnjačom, imamo i par slučajeva finansijske podrške u određenim iznosima za štetu pričinjenu agro preduzećima žena.

PRISTUP PRIMARNOJ ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

AUTORI:

**Diellëza Rama
Donikë Dobruna
Kumrie Hoti
Leonora Dautaga
Mediana Bislimi
Merita Mripa
Shpresa Llukaj-Goçaj**

KONSULTANT: Adelina Berisha

Diellëza Rama

je studentkinja Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini. Diellëza je politički aktivna u Demokratskom savezu Kosova, ogranak u Vučitrnu.

Donikë Dobruna

je advokat i bavi advokatskom delatnošću u Prištini. Donika je takođe suosnivač nevladine organizacije "Inicijativa za jednake mogućnosti", koja se bavi pravnom zaštitom marginalizovanih grupa na Kosovu.

Florije Boshnjaku

je odbornica u Skupštini opštine Orahovac iz reda Alijanse za budućnost Kosova. Florije je u jednom mandatu predvodila Direkciju za zdravlje i socijalnu zaštitu u Orahovcu i kandidatkinja je za četvrti mandat za odbornicu Skupštine opštine u ovoj opštini (2017).

Kumrie Hoti

je medicinska sestra pri Institutu za forenzičku psihijatriju Kosova. Kumrie je odbornica u Skupštini opštine Podujevo, iz reda Demokratske partije. Kumrie je takođe kandidatkinja za drugi mandat za odbornicu Skupštine opštine Podujevo (2017).

Leonora Dautaga

je medicinska sestra u GCPM u Đakovici. Leonora je kandidatkinja za odbornicu u Skupštini opštine Đakovica iz reda Alijanse Novo Kosovo (2017).

Mediana Bislimi

je ekonomistkinja. Svoju političku aktivnost obavlja u Pokretu Samoopredeljenje, ogranak u Gnjilanu.

Merita Mripa

je profesorka engleskog jezika u višoj srednjoj školi u Mitrovici. Merita je kandidatkinja za odbornicu Skupštine opštine Mitrovica iz reda Demokratskog saveza Kosova (2017).

Shpresa Llukaj-Gočaj

je specijalista za radiologiju i trenutno radi kao direktor Direkcije za zdravlje u Opštini Prizren. Shpresa je politički aktivna u okviru Demokratske partije Kosova.

UVOD

Zdravstveni sistem na Kosovu uređen je Ustavom Republike Kosovo, kao najvišim pravnim aktom, posebnim zakonima, kao što je Zakon o zdravlju kao i podzakonskim aktima. Zakon o zdravlju, kao pravni akt koji uređuje funkcionisanje, organizaciju i sprovođenje zdravstvenih politika, ima za glavni cilj da “obezbedi zakonsku osnovu za očuvanje i unapređivanje zdravlja građana Republike Kosovo promovisanjem zdravlja, aktivnosti prevencije i pružanjem sveobuhvatnih i kvalitetnih usluga zdravstvene zaštite”. Član 4 Zakona o zdravlju propisuje dužnosti i odgovornosti zdravstvene zaštite, odnosno činjenicu da svi građani i stanovnici polažu podjednaka prava na zdravstvenu zaštitu.

Glavna načela na kojima počiva ovaj zakon obuhvataju: ravnopravnost, uključivost i nediskriminaciju, kvalitet, poštenje i odgovornost, davanje prioriteta ekonomičnim intervencijama na polju zdravstvene zaštite, održivost i kontinuitet, sprečavanje i rano otkrivanje oboljenja i uključivost i solidarnost.

Odgovorne institucije koje garantuju sprovođenje ovog zakona, obuhvataju državne ustanove i fizička i pravna lica. Ove ustanove su odgovorne da pruže i organizuju pružanje zdravstvenih usluga svim građanima bez razlike.

Na osnovu Zakona o zdravlju, zdravstveni sistem na Kosovu podeljen je na tri nivoa: primarni, sekundarni i tercijarni. Sa druge strane, u središtu ovog istraživanja nalazi se primarna zdravstvena zaštita.

Primarna zdravstvena zaštita na Kosovu je u skladu sa Zakonom o zdravlju zakonska obaveza lokalnog nivoa upravljanja. Takođe, Zakon o lokalnoj samoupravi u članu 17 koji propisuje listu vlastitih nadležnosti opština, obavezuje opštine da rade na pružanju primarne zdravstvene zaštite građanima.

Zakon o zdravlju uređuje primarnu zdravstvenu zaštitu samo u opštem smislu, dok je Administrativno uputstvo (Zdravstvo) br. 02/2015 o organizaciji, određivanju usluga i delatnosti ustanova za primarnu zdravstvenu zaštitu, to koje na jasniji način propisuje organizaciju i funkcionisanje ovog sistema. U skladu sa administrativnim uputstvom 02/2015, ustanove za primarnu zdravstvenu zaštitu podeljene su u glavne centre za porodičnu medicinu (GCPM), centre za porodičnu medicinu (CPM) i ambulante za porodičnu medicinu (APM).

Sem domaćih zakona, Ustav Kosova je usvojio i Konvenciju o eliminisanju svih oblika diskriminacije nad ženama, koja traži od država koje su je usvojile da preduzmu mere da “eliminišu diskriminaciju nad ženama na polju zdravstvene zaštite, kako bi se obezbedio njen pristup zdravstvenim uslugama.”

REZIME IZAZOVA I PREPREKA U PRISTUPU PRIMARNOJ ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI I POLITIKE ZA NJIHOVO REŠAVANJE

Iako su pristup dostojanstvenoj nezi, zaštita i pružanje zdravstvene zaštite državna obaveza, Vlada Kosova se na lokalnom i centralnom nivou i dalje suočava sa različitim izazovima, u pružanju zdravstvene zaštite svojim građanima. Sa stanovišta dodele budžeta, Vlada Kosova je 2016. godine¹ izdvojila samo 3.3% budžeta za zdravstvo na centralnom nivou i 3.1% na lokalnom nivou. Nedovoljne investicije i oskudan budžet za zdravstvo, mogu uticati da se poveća broj obolelih (mortalitet), nedostatak investicija za podizanje svesti građana o značaju redovnih lekarskih pregleda, dostojanstvenog pružanja zdravstvenih usluga kao i poštovanja prava građana Kosova na pristup zdravstvenoj zaštiti. Posebno pogođene ostaju i dalje žene i devojke, kao najosetljivija kategorija u društvu. Jedno istraživanje koje je realizovala Mreža žena Kosova pod nazivom "Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu," zaključilo je da se žene, posebno "žene u seoskim područjima mnogo više suočavaju sa finansijskim, kulturnim preprekama i sa poteškoćama u odnosu pacijent – pružalac usluga u smislu pristupa zdravstvenim uslugama, za razliku od drugih muškaraca i žena u gradskim područjima".

Tokom razgovora sa 55 građana, od kojih su 13 bili muškarci a 42 žene, starosne dobi od preko 18 godina, tim istraživača AŽL-a zaključio je da građani Kosova imaju par poteškoća koje im uskraćuju odgovarajući pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti.

Jedna od prepreka koju su istakli građani jeste i neodgovarajući odnos između pružalaca medicinskih usluga i pacijenata. Neki od anketiranih su tokom poseta od vrata do vrata izneli da su nezadovoljni odnosom i uslugama koje su im pružene u centrima za primarnu zdravstvenu zaštitu. Jedna studija koju je realizovala Mreža žena Kosova pod nazivom "Pristup zdravstvenoj zaštiti na Kosovu", ukazuje da je 53.8% ispitanika iz seoskih područja i 51.4% ispitanika iz gradskih područja svoj odnos sa pružaocima zdravstvene zaštite ocenilo najgorom ocenom. Sa druge strane, Akcioni dokument o zdravstvu na Kosovu koji su priredili USAID i UNDP, došao je do zaključka da je 25% građana Kosova nezadovoljno uslugama i negom koju dobijaju u centrima za porodičnu medicinu.

Vrlo mali broj intervjuisanih građana upoznat je sa postojanjem sandučića za žalbe ili su prijavili nepravilnosti u primarnom zdravstvenom sistemu relevantnim institucijama. Ovo direktno utiče na nemogućnost pristupa i dostojanstvenog lečenja građana u zdravstvu, koje im je inače zagarantovano zakonom. Izveštaj Inicijative za napredak je istakao da je primećeno da se stručno osoblje u zdravstvenim ustanovama često bira na osnovu nepotizma. Angažovanje neadekvatnih lica u ustanovama za pružanje primarne zdravstvene zaštite utiče i na nedostatke u pružanju zdravstvenih usluga. Štaviše, isto predstavlja poteškoće u pristupu građana ovim uslugama, utičući i na smanjenje kvaliteta zdravlja građana Kosova, posebno žena i devojaka kao najosetljivije kategorije u društvu.

Građani koje su intervjuisale predstavnice AŽL-a izneli su da su često primećivali da je korupcija jedan od problema koji sprečava njihov pristup zdravstvenoj zaštiti. Istraživanje Pokreta Fol našlo je da postupcima javne nabavke, korupcija kreće od načina sastavljanja poziva za tendere, specifikacija za određeni tender, pružanjem mogućnosti i prednosti određenim kompanijama i pojedincima². Istraživanje Pokreta Fol, Korupcija u ustanovama javne zdravstvene zaštite na Kosovu našlo je da lekovi i potrošni materijal predstavljaju proizvode koji "nestaju" iz ustanova koje pružaju zdravstvenu zaštitu". Na osnovu nalaza istraživanja, nivo korupcije je veći u seoskim u odnosu na gradska područja. Razlog za to može biti činjenica da su seoska područja udaljenija, imaju manje stanovnika koji se

¹Skupština Republike Kosovo, Zakon br. 05/L -071 o budžetu Republike Kosovo za 2016. godinu na: <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/05-L-071%20sh.pdf>

²Iz razgovora AŽL-a sa g. Petritom Zogajem, izvršnim direktorom Pokreta Fol.

poznaju međusobno, tako da je prijavljivanje korupcije vrlo retka pojava³. Pokret Fol takođe je zaključio da je samo 2 % građana Kosova prijavilo korupciju na koju su naišli u zdravstvu; slično govore i nalazi istraživanja KMŽ-a koji kažu da je samo 1.4% ispitanika prijavilo neki prekršaj u zdravstvenoj zaštiti sudskim institucijama

Ono što je još jedan izazov na koji su ukazali građani i medicinsko osoblje koje je intervjuisao AŽL jeste i nestašica lekova sa Esencijalne liste lekova i potrošnih materijala kao i nedostatak medicinske aparature za dostojanstveno obavljanje ovog zanimanja. Građani su često morali sami da kupuju proizvode iako oni treba da su na raspolaganju putem esencijalne liste lekova. Jedan rukovodilac Opštinske direkcije za zdravstvo, koju je intervjuisao AŽL, kaže: “Kada bi se budžet za esencijalnu listu dodelio opštinama, nijedan građanin moje opštine ne bi ostao bez potrebnih lekova, koji se nalaze na esencijalnoj listi.” Još jedan sličan nalaz prijavljen je i iz razgovora sa Pokretom Fol gde je posebno primećeno da se ova nestašica javlja u seoskim područjima.

Sektorska strategija zdravstva za period od 2017-2021. godine navodi da će se “Ministarstvo zdravlja usredsrediti na određivanje jasnih kriterijuma za izradu i ažuriranje liste esencijalnih lekova. Određivanje ovih kriterijuma ima za cilj da se sastavi lista koja je zasnovana na podacima i koja odražava realne budžetske mogućnosti, u čijem je središtu pacijent”.

Ostali nalazi ukazuju da u CPM i APM postoji nedostatak tehničkog osoblja. Posledično, u ovim zdravstvenim ustanovama često se medicinske sestre bave higijenom, održavanjem i grejanjem objekata. Dodeljivanje medicinskim sestrama dužnosti koje ne odgovaraju njihovom radnom mestu, može uticati na smanjenje radnog učinka, kao i na snižavanje stope pružanja kvalitetnih usluga građanima.

Na osnovu ovih izazova, smatramo da opštine mogu da usvoje jedan broj politika i afirmativnih mera koje će imati za cilj da pruže odgovarajući pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti za njihove građane. Ove politike se mogu podeliti na:

1. *politike za poboljšavanje odnosa građana sa pružaocima zdravstvenih usluga na primarnom nivou;*
2. *politike za podizanje transparentnosti prijavljivanjem nepravilnosti na primarnom nivou zdravstvene zaštite;*
3. *politike planiranja zasnovane na potrebama opštine kako bi usluge koje se pružaju prilikom pristupa zdravstvenoj zaštiti odgovarale potrebama zajednice*

---

³Iz istog razgovora.

1. LOKALNE POLITIKE ZA POBOLJŠAVANJE ODNOSA GRAĐANA SA PRUŽAOCIMA ZDRAVSTVENIH USLUGA NA PRIMARNOM NIVOU

- **Dodatne obuke za stručno osoblje:** Direktori GCPM-a u saradnji sa Direkcijom za zdravlje na nivou opštine, mogu organizovati obuke u saradnji sa Komorama zdravstvenih stručnjaka za stručno osoblje, na temu radne etike i stvaranja boljih odnosa sa pacijentima, kao što to propisuje Zakon o komorama zdravstvenih stručnjaka kao i Administrativno uputstvo 02/2015 član 17 o neprekidnom stručnom usavršavanju. Takođe, Zakon o lokalnoj samoupravi u članu 17 propisuje nadležnosti opština, kojima obavezuje opštine da rade na pružanju primarne zdravstvene zaštite.
- **Podsticanje specijalizacije u oblasti porodične medicine:** Još jedna inicijativa koja bi mogla da doprinese smanjenju odsustva stručnog osoblja po opštinama, bilo bi i podsticanje specijalizacije u oblasti porodične medicine za specijalizante u konkretnim opštinama, u kojima se javlja potreba za tim. Ovo se može učiniti motivisanjem specijalizanata, nudeći im ugovore koji im garantuju da će im se nakon specijalizacije sačuvati radno mesto.
- **Stvaranje prikladnih uslova za osoblje i pacijente:** Putem Asocijacije kosovskih opština, predsednici opština treba da izvrše pritisak na centralni nivo da se poveća budžet izdvojen za zdravstvo na lokalnom nivou, kako bi se poboljšao pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti. Porast budžeta uticao bi pozitivno na kvalitet zdravstvenih usluga, podizanjem broja medicinskog osoblja, pomoćnog osoblja, snabdevanja radnim sredstvima i medicinskom opremom.
- **Povećati broj medicinskog osoblja u APM i CPM:** Imajući u vidu da u većini CPM-a i APM postoji nedostatak medicinskog osoblja, opštinske direkcije za zdravstvo mogu angažovati službu čistoće kako bi omogućile da se podigne broj medicinskog osoblja.
- **Stvaranje mobilnih timova:** Direkcija za zdravstvo u opštinama sa manje od 150 hiljada stanovnika, u kojima ne postoje Urgentni medicinski centri, treba da formira mobilne timove u stanju pripravnosti, koji bi bili u službi građana koji žive u udaljenijim područjima i koji imaju ograničeniji pristup primarnim zdravstvenim ustanovama.

2. LOKALNA POLITIKA PODIZANJA TRANSPARENTNOSTI I ODGOVORNOSTI PRIJAVLJIVANJEM NEPRAVILNOSTI NA PRIMARNOM NIVOU ZDRAVSTVENE ZAŠTITE I U BORBI PROTIV NEPOTIZMA I KORUPCIJE

- **Češće posete CPM i u APM:** Da bi se odgovorilo na ova pitanja, ocenjeno je neophodnim sprovesti učestalije posete centrima za porodičnu medicinu i ambulantama za porodičnu medicinu kako bi se obezbedilo da osoblje koje radi u njima poštuje radno vreme. Ove posete treba da realizuju lica koja je ovlastila direkcija za zdravstvo u odnosnim opštinama.
- **Funkcionisanje etičko-profesionalnih odbora:** U sklopu Direkcija za zdravlje i socijalnu zaštitu treba osnažiti funkcionisanje etičko-profesionalnih odbora, sastavljenih od direktora zdravlja u opštini, osoblja Glavnog centra za porodičnu medicinu, jednog predstavnika građanskog društva, koji će razmotriti moguće prekršaje kodeksa etike i nakon toga preduzeti disciplinske mere u skladu sa radnim propisima.
- **Kampanja senzibilizacije sa građanima:** Podizanje svesti građana o njihovim pravima i obavezama neprekidnim sastancima za podizanje svesti o Zakonu o zdravlju i o povelji o pravima pacijenata. Ovo se može postići sprovođenjem strategije za promociju zdravlja u školama, redovnim sastancima sa građanima, kampanjama senzibilizacije i saradnjom sa građanskim društvom.
- **Stvaranje komisija za razmatranje žalbi:** Formirati i staviti u funkciju komisije za razmatranje žalbi koje su primile zdravstvene ustanove za primarnu zdravstvenu zaštitu. Sem toga, direkcije opština mogu koristiti modernu tehnologiju za podizanje transparentnosti. Ovo se može postići dizajniranjem konkretnih platformi za opštinu, gde građani mogu poslati svoje žalbe online. Proveru ovih žalbi trebalo bi da izvrši jedan predstavnik GCPM-a, direkcije zdravstva, jedan građanin i po jedan predstavnik građanskog društva i treba delovati odmah, čim se žalba analizira.
- **Učestalije podnošenje izveštaja Skupštini:** Opštinske direkcije za zdravstvo treba da sastave detaljne tromesečne izveštaje o stanju zdravstvenog sektora u opštini, što su izveštaji koji se podnose odbornicima u skupštini opštine.

3. LOKALNE POLITIKE PLANIRANJA I OBEZBEĐIVANJA ODGOVARAJUĆEG SNABDEVANJA LEKOVIMA SA LISTE ESENCIJALNIH LEKOVA I POTROŠNOG MATERIJALA NA OSNOVU POTREBA OPŠTINA

- **Snabdevanje na osnovu potreba opštine:** Predsednici opština preko Asocijacije kosovskih opština treba da zagovaraju na centralnom nivou da se snabdevanje lekovima vrši shodno potrebama i specifikacijama opština. Izvršiti decentralizaciju sastavljanja liste esencijalnih lekova i potrošnog materijala.
- **Snabdevanje iz sopstvenih prihoda:** U slučajevima kada opština nema neki konkretan lek sa esencijalne liste kao i druge potrošne materijale, direkcija za zdravlje može iskoristiti budžet iz sopstvenih prihoda opštine kako bi omogućila odgovarajući pristup i redovnu raspodelu lekova pacijentima.

PRISTUP I KVALITET U OBRAZOVANJU

AUTORI:

Amanda Toska

Berita Abazi

Eldita Mullahasani

Fatjona Hoti

Havë Qarri

Lindita Bellaja

Luljeta Mulliqi – Zeqiri

KONSULTANT: Artan Murati

Amanda Toska

je aktivistkinja za prava pripadnika zajednica Roma, Aškalija i Egipćana. Amanda se prevashodno bavi vaspitanjem dece iz ovih zajednica u okviru NVO VORAE.

Berita Abazi

je studentkinja Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini. Berita je politički aktivna u sklopu Pokreta Samoopredeljenje, sa sedištem u Prištini.

Eldita Mullahasani

je profesorka albanskog jezika u višoj srednjoj školi u Đakovici. Bavi se politikom u sklopu političke stranke Alternativa.

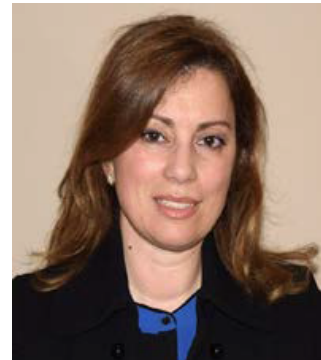
Fatjona Hoti

je studentkinja Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini a trenutno radi kao pravna asistentkinja u Privrednoj banci. Fatjona je politički aktivna u sklopu Alijanse Novo Kosovo.

Havë Qarri

je viša službenica za nabavku u Opštini Štimlje. Hava je menadžer kampanje za lokalne izbore 2017. godine u okviru Demokratske partije Kosova, ogranak Štimlje.

Lindita Bellaja

je ekspert za upravljanje vanrednim civilnim situacijama, bezbednost na radu i životnu sredinu. Lindita je kandidatkinja za odbornicu u Skupštini opštine Đakovica (2017) iz reda Demokratskog saveza Kosova.

Luljeta Mulliqi-Zeqiri

trenutno radi kao asistentkinja na Koledžu ISPE. Luljeta je kandidatkinja za odbornicu u Skupštini opštine Priština (2017) iz reda Alijanse za budućnost Kosova.

UVOD

Obrazovni sistem na Kosovu pretrpeo je različite intenzivne procese preobražaja. Prve mere preduzete su sa ciljem da se uspostave glavni stubovi nad kojima bi se sprovela obrazovna reforma u kosovskom obrazovnom sistemu. Razvijenim obrazovnim sistemom, naša zemlja će biti u prilici da bude konkurent u znanju razvijenim zemljama sveta. Imajući u vidu činjenicu da mladi čine najveći deo stanovništva u zemlji, institucije lokalne i centralne vlasti u Republici Kosovo trebalo bi da daju prioritet pitanju obrazovanja.

I pored mnogobrojnih investicija i opšteg razvoja na polju obrazovanja, jedan od najvažnijih sektora u zemlji i dalje se suočava sa različitim izazovima, kako sadržajne pa sve do onih tehničke i infrastrukturne prirode. Institucije Republike Kosovo, bilo na centralnom ili na lokalnom nivou, treba da ostanu posvećene da na precizan način obave sve dužnosti i obaveze koje imaju u skladu sa propisima na snazi, dok političke stranke u zemlji treba da promovišu i garantuju razvoj obrazovanja svojim političkim platformama.

Ovaj dokumentat poslužiće kao instrument za zagovaranje kod političkih stranaka u zemlji za uključivanje nekih od važnih pitanja za odvijanje i regularnost nastavnog procesa u zemlji, sa posebnim fokusom na opštinskom nivou. Cilj je da se ovim dokumentom neki od važnih aspekata obrazovanja uvrste u političke platforme subjekata koji će se kandidovati na lokalnim izborima 2017. godine.

OBRAZOVANJE NA LOKALNOM NIVOU: PROPISI I NADLEŽNOSTI

Nadležnosti lokalne vlasti u oblasti obrazovanja uređuju se Zakonom o lokalnoj samoupravi koji je usvojen 2008. godine. U skladu sa ovim zakonom, opštinski organi su dužni da uredi *“predškolsko, osnovno i srednje javno obrazovanje, uključujući registrovanje i licenciranje obrazovnih ustanova, prijem radnika, isplata plata i obučavanje instruktora za obrazovanja i administratora”*.¹

Štaviše, Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju u Republici Kosovo, propisuje bliže i nadležnosti lokalne vlasti, i između ostalog niz obaveza koje opštine treba da ispune.² Takođe, Zakon o obrazovanju u opštinama detaljno propisuje obaveze opština i posebno opštinskih direkcija za obrazovanje (ODO) da stvore uslove i da zagarantuju uredno odvijanje nastavnog procesa.³ Sem gore navedenih zakona, MONT je doneo veliki broj administrativnih uputstava, koja detaljno uređuju posebne aspekte preduniverzitetskog obrazovanja, gde lokalna vlast igra veoma značajnu ulogu u ispunjavanju dužnosti predviđenih ovim Uputstvima⁴.

---

¹Zakon o lokalnoj samoupravi 03/L-040, član 17(h): <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2530> (kome je pristupljeno 07. juna 2017).

² Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju 04/L-032, član 7(3): <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2770> (kome je pristupljeno 07. juna 2017)

³ Zakon o obrazovanju u opštinama Republike Kosovo, br. 03/L-068: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2543> (kome je pristupljeno 07. juna 2017))

⁴ Neka od administrativnih uputstava su: Administrativno uputstvo br. 490/1B/2011 o Kodeksu etike za ocenjivanje učenika, Administrativno uputstvo br. 40 / 2005 Zabrana, prekid rada i pokretanje disciplinskog postupka prema nastavnicima i drugim zaposlenima u vaspitno-obrazovnim, naučnim i ustanovama za osposobljavanje, Uputstvo o normama i standardima školskih objekata, Administrativno uputstvo br. 06/2014 o Kodeksu ponašanja i disciplinskim merama za učenike viših srednjih škola itd.

1. PITANJA ZA ZAGOVARANJE NA LOKALNOM NIVOU

Organi lokalne uprave u Republici Kosovo glavni su nosioci preduniverzitetskog obrazovanja. Imajući u vidu ovu činjenicu, neformalna grupa za obrazovanje identifikovala je tri pitanja, koja potpadaju pod nadležnost opštinskih organa, konkretno ODO-a, u pokušaju da na taj način poboljšaju aktuelno stanje.

Tri glavna pitanja za koja smatramo da treba da budu prioritet lokalne vlasti u kosovskim opštinama tokom narednog mandata upravljanja: jesu promovisanje strukovnih škola i praktičnog rada, izrada opštinskih uredbi o obrazovanju kao i intervencija sa ciljem da se podigne kvalitet obrazovanja i da se generalno poboljša nastavno okruženje. Istraživanje aktuelnog stanja na terenu kada govorimo o evidentiranim pitanjima, izvršeno je u 23 opštine na Kosovu, realizovanjem poseta po srednjim strukovnim školama, sastancima sa direktorima ODO kao i razgovorima sa više od 400 učenika, 200 nastavnika i 100 roditelja.

U nastavku će biti razmotrena glavna pitanja oko obrazovanja za zagovaranje pri političkim subjektima, sa ciljem da se ovi aspekti preduniverzitetskog obrazovanja uključe u platforme političkih subjekata koji se kandiduju na lokalnim izborima 22. oktobra.

1.1. PROMOVISANJE STRUKOVNIH ŠKOLA I PRAKTIČNOG RADA

Srednje strukovne škole na Kosovo pružaju mnogobrojne studijske smerove koji su veoma atraktivni i relevantni za zahteve tržišta rada u zemlji. Međutim, neadekvatno postupanje prema ovim školama od strane opštinskih direkcija, stvara probleme različitih priroda. Škole nisu opremljene posebnim radionicama i kabinetima u kojima se može obavljati stručna praksa, postoji izraženi nedostatak literature i nedostaju programi za pohađanje stručne prakse. Sem poteškoća u realizaciji praktične nastave u školi, učenici nastavljaju da se suočavaju sa poteškoćama čak i kada neko od njih pokuša da se bavi praktičnom nastavom van škole, bilo u javnom ili u privatnom sektoru. Dok institucije na lokalnom i centralnom nivou nastavljaju da pružaju mali broj programa stručne prakse namenjene učenicima, privatni sektor ostaje i dalje lakše pristupačniji u tom pogledu. Međutim, i pored želje učenika, ni privatni niti javni sektor ne pružaju mnogobrojne mogućnosti kojima bi uticali na podizanje stručnih sposobnosti učenika. Učenici konstatuju da u većini slučajeva, poslovi koje obavljaju u kompanijama ne odgovaraju smeru koji pohađaju u školi a u većini slučajeva, učenici su dužni da obavljaju sporedne poslove u ovim privatnim firmama, iako su firme i škole dužne da sastave ugovore koji navode radne dužnosti stažiste, shodno smeru koji je pohađao u školi.

Strukovne škole se u većini slučajeva smatraju školama drugog reda i generalno preovlađuje utisak da odlični učenici treba da nastave školovanje samo u gimnaziji.

Nedostatak inicijativa za digitalizaciju škola ili strukovnih kabineta, sastavljanje udžbenika za strukovne predmete što posledično dovodi do diktiranja lekcija na časovima (davanja beleški) takođe šteti nastavnom procesu po školama.

1.2. IZRADA OPŠTINSKIH UREDBI O OBRAZOVANJU

Uloga i odgovornosti opština, propisane su Zakonom o obrazovanju u opštinama. Ovaj Zakon uređuje aspekt organizacije javnih prosvetnih ustanova i pristup javnom obrazovanju na predškolskom, osnovnom, nižem srednjem i višem srednjem nivou u opštinama u Republici Kosovo. Pružanje nadležnosti opštinama ili školama u oblasti obrazovanja i dalje pojašnjenje ovih nadležnosti posebnom opštinskom uredbom zasnovanom na ovom zakonu je nužnost. Ovo se pokazalo u dve opštine (Priština i Štimlje) koje su već usvojile ove uredbe. Opštinskim uredbama o obrazovanju, opštine bi odredile osnovna pravila kojima bi školama olakšale njihovo funkcionisanje. Ove uredbe bi omogućile školama da na isti način urede neke od glavnih procesa u vezi sa preduniverzitetskim obrazovanjem, kao što su: upis učenika, nošenje uniforme, obezbeđenje u školama, disciplinske mere, vannastavne aktivnosti itd.

Jedno veoma važno pitanje koje treba da se uredi opštinskom uredbom jeste izricanje vaspitno-disciplinskih mera. Vaspitno-disciplinske mere za učenike u aktuelnoj situaciji ne proizvode pozitivne efekte. Premeštaj učenika iz jedne škole u drugu samo prebacuje problem, ali ga i ne rešava. Upravo iz tog razloga, ODO bi trebalo opštinskim uredbama da pronađu održivo rešenje na ovaj problem, poštovanjem administrativnih uputstava na snazi koja propisuju ove sankcije.

Takođe, tokom istraživanja na terenu, primećeno je da većina osnovnih i srednjih škola nema školski poslovnik. Izrada školskih poslovnika predviđena je i Zakonom o obrazovanju u opštinama. Izrada opštinskih uredbi podigla bi kvalitet vaspitno-obrazovnog procesa, nivo discipline osoblja i učenika, odgovornost u radu, poštovanje kodeksa ponašanja, poštovanje radnog vremena i nastavnog procesa generalno.

1.3. KVALITET OBRAZOVANJA I OKRUŽENJE U ŠKOLAMA

Iz istraživanja koje je realizovano na terenu, evidentirano je par problema kada govorimo o različitim aspektima u vezi sa kvalitetom obrazovanja i nastavnim okruženjem.

Jedan od najvećih problema koji je grupa evidentirala na polju obrazovanja jeste organizovanje izborne nastave u srednjim školama. Podaci sa terena pokazuju da se izborna nastava generalno ne sprovodi kako treba i često nije u skladu sa potrebama i interesima učenika.

“Učenici iz mog razreda koji pohađaju privatne kurseve informatike i engleskog jezika automatski dobijaju najvišu ocenu od nastavnika”

Altin, učenik iz Kosova Polja

Drugi elemenat koji utiče na odvijanje nastavnog procesa, posebno na procenu (ocenjivanje) učenika jeste i organizacija privatnih kurseva od strane nastavnika. Ono što zabrinjava u tom smislu jeste činjenica da (ne) pohađanje privatnih kurseva utiče direktno na proces ocenjivanja u školi, konstatacijom da se učenici koji pohađaju privatne

kurseve favorizuju i ocenjuju boljim ocenama.

Uz sva mnogobrojna proširenja i opravke koje su finansirale opštine i različiti donatori, u puno škola učionice nisu odgovarajuće veličine, nedostaju klupe, stolice i nastavna pomagala. Treba istaći da puno škola nema požarno stepenište niti planove za evakuaciju u slučaju vanrednih situacija. Većina škola na Kosovu takođe nema adekvatan prostor i mehanizme za učenike sa invaliditetom, kao što je specijalan ulaz u školu, mehanizmi posebnih stepenica ili toaleta. Takođe, velika većina škola nema ormariće ili prostor gde učenici mogu staviti i čuvati svoje knjige i druge lične stvari.

“I dalje se brinem svakog dana za moje dete, pošto u slučaju nesreće od požara, škola nema ni požarno stepenište za evakuaciju”

Ariana, majka iz Prištine

Najveći problem u vezi sa spoljnim školskim okruženjem (smatra se neadekvatno uređivanje saobraćaja, pošto u većini slučajeva nedostaju semafori, pešački prelazi, ležeći policajci ali i saobraćajni znakovi koji najavljuju ulazak u školsku zonu. U velikom broju slučajeva u okolini škole postoji puno kafića i kladionica, koje direktno ili indirektno utiču na bezbednost učenika.

Tokom istraživanja realizovanog na terenu i posebno tokom razgovora sa roditeljima, evidentirano je da je u većini opština gde je prevoz učenika od kuće do škole organizovan kombijem, isti propraćen problemima. Ono što je najveća zabrinutost na koju su ukazali roditelji u tom smislu jeste veliki broj učenika smeštenih u kombi, zbog čega su u većini slučajeva ovi kombi busevi preopterećeni i prekoračuju norme dozvoljene zakonom. Ova činjenica nosi opasnost i po život i zdravlje dece.

I nedostatak dečjih vrtića predstavlja problem u stručnom razvoju dece, počevši od ranog uzrasta. Prema sprovedenim istraživanjima, deca koja idu u obdanište i pohađaju predškolsku nastavu, ostvaruju bolje rezultate u nastavi u trenutku kada započnu svoje formalno obrazovanje. Opštine Republike Kosovo, konkretno ODO, treba da se usredsrede mnogo više na kreiranje obdaništa sa bazom u zajednici, što bi poboljšalo i kvalitet obrazovanja na dugi rok.

PREPORUKE

Nakon analize činjeničnog stanja na terenu i nakon preispitivanja nadležnosti opštinskih organa, grupa za obrazovanje Akademije ženskog liderstva preporučuje sledeće:

U vezi sa strukovnim školama:

- Opština koja nema centar za karijerno savetovanje treba da obrazuje ove centre, koji bi omogućili povezivanje strukovnih škola sa tržištem rada;
- Opštine da kreiraju i ažuriraju online platforme sa svim informacijama o stručnom usavršavanju u opštini;
- Opštine treba da potpišu sporazume sa javnim i privatnim ustanovama o omogućavanju stručne prakse svih učenika;
- Stručna praksa treba da bude sveobuhvatna i da se omogući svim učenicima, bez obzira na njihov rezultat u formalnom obrazovanju u školi;
- ODO i strukovne škole da proprate i stručnu praksu učenika, kako bi obezbedili njeno uredno odvijanje;
- Opština i škole treba da budu aktivniji u kampanjama senzibilizacije o mogućnostima zapošljavanja mladih po završetku strukovnih škola;
- ODO u saradnji sa MONT-om treba da obezbedi potrebnu literaturu za stručne predmete kako bi se izbeglo diktiranje materijala tokom časova;
- ODO da obezbede škole sa radionicama, laboratorijama i funkcionalnim kabinetima kako bi se omogućilo odvijanje praktične nastave u školi.

U vezi sa opštinskim uredbama:

- Opštine treba da preduzmu konkretne korake u izradi opštinskih uredbi o obrazovanju;
- Opštine pojedinačno treba da imaju razvojne/obrazovne opštinske planove (odvojene ili integrisane u opšte razvojne planove);
- Škole se podstiču da izrade svoje poslovnike o radu a ODO da pomognu školama koje imaju za cilj da izrade Poslovnik o radu, kao što to propisuje zakon;
- Obrazovati radne grupe sastavljene od nastavnika, učenika, čelnika obrazovnih ustanova, opštinskih službenika i stručnjaka za obrazovanje, koji bi propisali sadržinu Opštinske uredbe o obrazovanju.
- ODO da razmotre disciplinske mere za učenike koji krše Disciplinski kodeks;
- ODO u koordinaciji sa MONT-om da preduzmu zajedničke korake da usklade disciplinske mere predviđene Administrativnim uputstvom i opštinskim uredbama.

U vezi sa kvalitetom i nastavnim okruženjem:

- Izborni predmeti da se odrede na inicijativu i u konsultaciji sa učenicima.
- ODO-i treba da obezbede dovoljan prostor unutar škole za obavljanje praktičnog rada.
- ODO-i i Inspektorat za obrazovanje da preduzmu adekvatne mere da zabrane održavanje kurseva od strane nastavnika, u javnim školama.
- Umesto privatnih kurseva, škole treba da ponude dopunske časove, svim zainteresovanim učenicima;
- ODO-i treba da obezbede da svaka škola ima požarno stepenište, da postoji plan evakuacije u slučaju vanrednih situacija i da su osoblje i učenici pripremljeni za ovakve situacije.
- Svaka škola treba da omogući pristup za lica sa invaliditetom.
- Opštinski organi treba da izvrše popis i zatvaranje kafića, kladionica ili lokala za video igrice u blizini škole.
- ODO-i treba da preduzmu korake da zaštite zdravlje učenika u školi, zamenjivanjem starih tabli i kreda plastičnim tablama i markerima u boji.
- ODO-i treba da pokrenu inicijative projektima sa spoljnim donatorima da krenu sa postepenom digitalizacijom nastave.
- Prevoz učenika u seoskim područjima treba sprovesti na odgovarajući način, komotnim kombijem sa ograničenim brojem učenika, brinući o njihovom životu i zdravlju;
- Depolitizovati proces izbora direktora škola a izbor izvršiti na osnovu njihovih zasluga i dokazanog iskustva.

UČESTVOVANJE ŽENA NA RUKOVODEĆIM POZICIJAMA

AUTORI:

Afërdita Morina-Biffar

Ardelina Pacolli

Egzona Gashi

Rrezarta Berisha

Rreze Abdullahu

Tringa Kasemi

Yllkë Neziri

KONSULTANT: Ariana Qosaj – Mustafa

Afërdita Morina-Biffar

se bavi političkom aktivnošću u sklopu Demokratskog saveza Kosova, ogranak u Prizrenu. Afërdita je bila kandidatkinja za poslanicu iz reda stranke LDK na parlamentarnim izborima 2017. godine.

Ardelina Pacolli

radi kao savetnica u Službi za zapošljavanje pri Ministarstvu rada i socijalne zaštite. Ardelina je kandidatkinja za odbornicu u Skupštini opštine Priština, iz reda Demokratske partije Kosova (2017).

Egzona Gashi

je psihološkinja. Egzona se bavi političkom aktivnošću u sklopu Alijanse za budućnost Kosova, ogranak u Elez Hanu.

Rrezarta Berisha

je ekonomistkinja, a trenutno je angažovana kao spoljna službenica u INSIG. Rrezarta se bavi političkom aktivnošću u Demokratskoj partiji Kosova, ogranak u Dečanima.

Rreze Abdullahu

je psihološkinja i aktivistkinja za rodnu ravnopravnost i feminizam. Rreze radi kao glavna i odgovorna urednica časopisa Barazia (Ravnopravnost).

Tringa Kasemi

je aktivistkinja iz reda građanskog društva u Prizrenu gde je pokrenula neformalnu grupu Femaktiv koja ima za cilj osnaživanje žena i devojaka. Tringa trenutno radi kao programski koordinator KDI-a u Prizrenu.

Yllkë Neziri

je ekonomistkinja, a trenutno radi kao računovođa u Regionalnoj kompaniji čistoće "Čistoća". Yllka je kandidatkinja za odbornicu u Skupštini opštine Uroševac, iz reda Demokratskog saveza Kosova (2017).

UVOD

Ovaj kratak pregled analize pruža glavne nalaze i preporuke u vezi sa podizanjem nivoa zastupljenosti žena unutar političkih stranaka kao i u odlučivanju sa ciljem da se ove preporuke podele sa političkim strankama pre opštinskih izbora. Nalazi su proizašli iz analize postojećih zakona, politika unutar političkih stranaka, istraživanja postojećih izveštaja i diskusija sa ženama iz građanskog društva i politike u vezi sa učešćem žena u politici na Kosovu.

Štaviše, sprovedeno je i kratko istraživanje na terenu u svih sedam regiona na Kosovu od strane same grupe žena u politici i u građanskom društvu koju je izabrao Nacionalni demokratski institut (NDI) u sklopu inicijative poznate pod nazivom "Nedelja žena." Analiza je takođe sagledala neke od aktuelnih trendova zastupanja i uloge žena iz političkih stranaka i medija tokom predizborne kampanje na parlamentarnim izborima koji su održani dana 11. juna 2017. Analiza "Žene na rukovodećim funkcijama" pokušava da pruži svoj doprinos u razmatranju podizanja učešća žena u politici tokom narednih opštinskih izbora, identifikovanjem budućih mogućnosti za promovisanje učešća žena u ovim procesima.

ŽENE NA RUKOVODEĆIM FUNKCIJAMA:

a) ZASTUPLJENOST ŽENA U POLITIČKIM STRANKAMA

Zakoni o opštim i opštinskim izborima obuhvataju kvotu od 30% za učešće žena i muškaraca u Skupštini Kosova, odnosno u skupštinama opština.¹ Takođe, Zakon o rodnoj ravnopravnosti na Kosovu iz 2015. godine zahteva promene u zastupljenosti žena u političkim strankama. Štaviše, na centralnim izborima koji su održani dana 11. juna 2017. ispoštovano je samo učešće u skladu sa predviđenom kvotom od 30% u suprotnosti sa jasnim zahtevima Zakona o rodnoj ravnopravnosti.² Ovaj zakon koji je usvojen u Skupštini Kosova 2015. godine br. 05/L-020, predviđa da bi političke stranke trebalo da ispoštuju načelo jednakosti, koje obezbeđuje zastupljenost svakog pola od 50%, u skladu sa članovima 5, 6 i 14 Zakona o rodnoj ravnopravnosti.³ Konkretno, ZRR u članu 14 predviđa da se "Političke stranke svojim aktima *obavezuju da primene mere* za promovisanje podjednagog učešća muškaraca i žena u organima i telima stranaka, u skladu sa odredbama člana 6 ovog zakona."⁴ Štaviše, član 6 Zakona o rodnoj ravnopravnosti, jasno propisuje da se "*Jednaka zastupljenost polova* u svim zakonodavnim, izvršnim, sudskim i drugim javnim institucijama *ostvaruje kada se obezbedi minimalna zastupljenost od pedeset posto (50)% za svaki pol, uključujući i njihove organe i odlučivanja* (član 6, stav 8).

¹Vidi rodni profil zemlje: Analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu. Vidi stranu 16. Priredio Orgut Consulting za Agenciju za rodnu ravnopravnost na Kosovu, Priština. Na http://abgj.rks-gov.net/Portals/0/Profili%20Gjinor%20i%20Vendit_2014%20-ALB.pdf.

²Vidi Zakon o opštim izborima na Kosovu br. 03/L-073 kao i Zakon o opštinskim izborima br. 03/L-072, članovi 27.1 i 7.2 odnosnih zakona, koji navode da na listi kandidata svakog političkog subjekta, najmanje trideset (30 %) procenata su muškarci i najmanje trideset (30 %) procenata žene; najmanje po jedan kandidat svakog pola, mora biti uključen barem jednom u svakoj grupi od tri kandidata, koji se računaju od prvog kandidata na listi.

³Vidi Zakon o rodnoj ravnopravnosti na Kosovu, br. 05/L-020. Na strani <https://mapl.rks-gov.net/getattachment/165dc3a6-5295-4d24-8437-a50f8ed4e237/LIGJI-NR--05-L-020-PER-BARAZI-GJINORE.aspx>

⁴Ibid, član 14 Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

Istu konstataciju pružio je i ombudsman Kosova, koji isključivo zahteva od političkih stranaka da primene zahteve Zakona o rodnoj ravnopravnosti pre nacionalnih izbora održanih 11. juna 2017. Štaviše, ombudsman izričito navodi da kako bi se uklonile eventualne pravne nedoumice, podseća Centralnu izbornu komisiju na Kosovu kao i političke stranke da se “...[K]ako bi se obezbedila jednakost između muškaraca i žena i primena ovog standarda ljudskih prava, Zakon br. 05/L-020 o rodnoj ravnopravnosti, ... izričito navodi “Svaka odredba koja je u suprotnosti sa načelom jednakog postupanja, u skladu sa ovim zakonom, stavlja se van snage.”⁵ Ovaj kriterijum bi, u slučaju da ga usvoji Centralna izborna komisija, prilikom potvrđivanja političkih stranaka za nacionalne izbore za Skupštinu Kosova, održane 11. juna 2017. unapredio položaj žene u političkim strankama. Postoji mogućnost da se na narednim opštinskim izborima zahteva ažuriranje izbornih pravila u skladu sa zahtevima Zakona o rodnoj ravnopravnosti, u vezi sa rodnom zastupljenošću unutar političkih stranaka i da se zahteva primena zakonskih odredbi na progresivan način, kako bi se postigla zastupljenost manje zastupljenog pola od najmanje 50%.

Neke stranke, izuzev stranaka AAK, Nisma pë Kosovën, LDK, imaju po jednu ženu na funkciji potpredsednika i imaju kvotu zastupljenosti žena.⁶ Međutim, iz istraživanja na terenu takođe je primećeno da poštovanje rodne kvote generalno kao i položaj žena u stranačkim strukturama i dalje ostaju krhki. Stranke zapravo vide kvotu mnogo više kao obavezu usled zakonskih kriterijuma ali ne i kao nešto od suštinske važnosti.

Što se tiče analize učešća žena u politici, u skladu sa preporukama NDI-a iz 2015. godine, političke stranke su poboljšale svoje programe i politike na poslednjim centralnim izborima kako bi privukle žene birače.⁷ Međutim, stranke nisu nužno sprovele preliminarne rodne analize programa niti je građansko društvo izvršilo pritisak kako bi zatražilo ovakve programe. Rodna perspektiva bi trebalo da uzme u obzir različite potrebe žena i muškaraca i trebalo bi da dovede do izrade programa koji su u skladu sa ovim potrebama i interesima. Iako je primećeno poboljšanje u političkim programima stranaka na poslednjim nacionalnim izborima, ovi pozivi nisu nužno bili osetljivi sa rodnog aspekta. Primećeno je da većina programa političkih stranaka na poslednjim centralnim izborima nisu bili lako pristupačni na službenim internet stranicama političkih stranaka ili nisu uopšte postojali na njihovim službenim internet stranicama. Neke od tačaka u političkim programima pozabavile su se na konkretan način do određene mere interesima i zabrinutostima posebno žena birača.⁸

---

⁵Član 5, stav 2 Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Vidi izjavu ombudsmana od dana 19.05.2017 na <http://www.ombudspersonkosovo.org/sq/lajme/DEKARATE-E-AVOKATIT-TE-POPULLIT-LIDHUR-ME-PERFAQESIMIN-E-BARABARTE-GJINOR-NE-LISTAT-E-KANDIDATEVE-NGA-SUBJEKTET-POLITIKE-1511>

⁶Vidi rodni profil zemlje: Analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu. Vidi stranu 19. Priredio Orgut Consulting za Agenciju za rodnu ravnopravnost na Kosovu, Priština. Na http://abgj.rks-gov.net/Portals/0/Profili%20Gjinor%20i%20Vendit_2014%20-ALB.pdf.

⁷Vidi Izveštaj Nacionalnog demokratskog instituta (NDI), “Kosovo: Premošćavanje prepreka za učešće žena u politici,” februar 2015, strane 5-6. Na <https://www.ndi.org/sites/default/files/Gender-Assesment-report-ALB.pdf>.

⁸Na primer, Pokret Samoopredeljenje u svom izbornom programu obrađuje potrebe i interese žena kako bi apelovali na žene birače. Ostaje da se vidi koliko je dati program ostvario uticaja, nakon analize broja i rodni izdvajanja na podizanje broja date stranke nakon potvrđivanja rezultata izbora održanih 11. juna 2017. Vidi Program Pokreta Samoopredeljenje, tačka 6 porast subvencija za poljoprivrednice, tačka 8 podizanje mogućnosti socijalnog stambenog zbrinjavanja žena, tačka 9 rešavanje imovinskih sporova sa posebnim akcentom na ženama, tačka 16 zdravstvena osiguranja i dečiji dodatak koji bi bio izdat na ime majke, tačka 17.

Tokom kampanje za nacionalne izbore 11. juna 2017, kandidatkinje su nastavile da se žale na nedostatak podrške od svojih političkih stranaka, kao što je to slučaj za kandidate muškarce. Političarke se žale da političke stranke pružaju kandidatkinjama ograničena finansijska sredstva za njihove predizborne kampanje što šteti njihovoj mogućnosti da obezbede glasove, zbog čega se kandidatkinje za poslanike samofinansiraju.⁹ Često rad žena iz politike na terenu ostaje njihova sopstvena inicijativa koja je izložena uticaju nelojalne unutar-stranačke konkurencije.¹⁰ Ista konstatacija može se izvesti iz raspodele javnih finansijskih sredstava čiju dodelu vrši Skupština Kosova za svaku godinu, kao vid pružanja podrške političkim strankama u parlamentu. Međutim, žene u politici se slažu da se ova finansijska sredstva ne dodeljuju na proporcionalan i transparentan način.¹¹ Žene se tokom predizbornih kampanja suočavaju sa diskriminatornim praksama, time što se predlažu u manjem broju na funkciji posmatrača ili članova biračkih odbora tokom izbornog procesa.¹² Žene se često izostavljaju sa izbornih lista ukoliko ih ne preferira stranačko rukovodstvo. U slučajevima kada se nalaze van liste, ne podlažu fer konkurenciji.

b) ZASTUPLJENOST ŽENA NA FUNKCIJAMA ODLUČIVANJA

Trend niske zastupljenosti žena unutar političkih stranaka nastavlja se i kada govorimo o imenovanju žena na funkcije odlučivanja. Pri predlaganju kandidata, stranački ogranci retko kada imenuju žene. Čelnici ogranaka obično su među prvima koji se predlože a malo njih su žene. Stranačkim ograncima nedostaje strategija privlačenja i zadržavanja ženskog članstva po završetku izbora i imaju mali krug potencijalnih kandidata koji mogu da budu izabrani.¹³ Posledično, sedišta stranaka često moraju da ubace svoje kandidatkinje kako bi ispunile kvotu zaobilazeći nominacije ogranaka.¹⁴

Godine 2014. nakon nacionalnih izbora žene su i dalje nastavile da bivaju nedovoljno zastupljene kako na opštinskom tako i na centralnom nivou.¹⁵ Na opštinskim izborima održanim 2013. godine, po prvi put na Kosovu jedna žena osvojila je poziciju predsednice opštine Đakovica a dve žene imenovane su za predsedavajuće skupština opština u Gnjilanu i Lipljanu. Na nivou imenovanja žena za direktorke u opštinskoj izvršnoj vlasti, od prosečno 10 od 14 opštinskih direkcija, većinu su predvodili muškarci, dok u nekim opštinama nije bilo uopšte žena ili su 1 ili 2 žene imenovane za direktore. Dok u opštinama Glogovac i Zubin Potok postoji podjednaka ili čak veća zastupljenost žena, u Opštini Dragaš nijedna žena nije bila na funkciji direktora.¹⁶ U obaveznim odborima za politiku i finansije kao i u odboru za zajednice, zastupljenost žena bila je minimalna.¹⁷ Rodna analiza sprovedena 2014. godine pokazala je

---

Za ostale tačke vidi Program od 40 tačaka Pokreta Samoopredeljenje na stranici <http://www.vetevendosje.org/Al/prioritetet-e-republika-laquo-s/12820/prioritetet-e-republikes/>.

⁹Vidi prethodno navedeno, izveštaj NDI supra note 7.

¹⁰Citat iz diskusije sa ženama iz političkih stranaka i sa odbornicama skupštine opštine u Mamuši, 20. maj 2017.

¹¹Diskusija sa ženama u politici, Boga, 30. jun, 1, 2. i 3. jul 2017.

¹²Supra note u 11.

¹³Izveštaj NDI, 2015.

¹⁴Vidi rodni profil zemlje: Analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu. Vidi stranu 19. Priredio Orgut Consulting za Agenciju za rodnu ravnopravnost na Kosovu, Priština. Na http://abgj.rks-gov.net/Portals/0/Profili%20Gjinor%20i%20Vendit_2014%20-ALB.pdf

¹⁵Žene su imale 33.3% mesta u Skupštini Kosova (40 od 120 mesta) dok je od njih 14 žena izabrano, a kvota je omogućila broju od 24 žene da osvoje svoja mesta. Vidi rodni profil zemlje: Analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu. Vidi stranu 17. Priredio Orgut Consulting za Agenciju za rodnu ravnopravnost na Kosovu, Priština. Na http://abgj.rks-gov.net/Portals/0/Profili%20Gjinor%20i%20Vendit_2014%20-ALB.pdf

¹⁶Diskusije sa ženama u politici i sa ženama iz građanskog društva, jun 2017.

¹⁷Inicijativa mladih "Polovina stanovništva, pravična zastupljenost" Priredila Saranda Bllaca. Vidi Courtesy copy NDI-Kosovo, 2015.

da žene nastavljaju da bivaju vidljivo nedovoljno zastupljene na funkcijama odlučivanja u opštinama, predvođeci samo 14 direkcija na celom Kosovu (4.4%).¹⁸

Sve ovo bilo je u suprotnosti sa realnim zahtevima na terenu pošto je na opštinskim izborima održanim 2013. godine promenjena i rukovodeća struktura u više od 50% kosovskih opština. Procenjuje se da je glasalo 15% više žena u odnosu na broj muškaraca na opštinskim izborima 2013. ¹⁹Dakle, političke stranke nisu propratile volju žena za veće učešće na izborima i dobijanje glasova imenovanjem još većeg broja žena na funkcijama odlučivanja nakon obrazovanja opštinskih izvršnih organa.

c) ŽENE U MEDIJIMA

Nakon praćenja predizborne kampanje, primećeno je da je zastupljenost žena u politici i u medijima bila evidentnija međutim ne i rodno osetljiva. Televizijski spotovi koje su političke stranke emitovale često su koristili poruke koje nisu bile rodno osetljive sa rodnog aspekta, predstavljajući ulogu žena na stereotipan način. Npr. debate u vezi sa pitanjima koja se smatraju tipično ženskim kao što su zdravlje, socijalna zaštita, briga o porodici, nedostatak predškolskih ustanova za decu itd. ²⁰ Takođe su i poruke u televizijskim spotovima odražavale stereotipe koji u društvu preovlađuju za žene i muškarce. ²¹ Štaviše, zastupljenost žena u javnim debatama bila je mala. ²²

U puno predizbornih i izbornih emisija primećena je niska stopa zastupljenosti žena u debatama a mediji i političke stranke nisu iskoristili priliku da promovišu žene na rukovodećim funkcijama. Prema medijima, ovo se često dešava i usled "ustručavanja" žena da se pojave u debatama ili i samih političkih stranaka koje šalju diskutante muškarce i nakon zahteva medija da u ove debate pošalju veći broj žena. ²³ Prema nekim medijima, ne postoje "adekvatne" žene za diskusiju, sem toga što i same stranke šalju svoje omiljene kandidate. ²⁴ Takođe, i istraživanje Nezavisne komisije za medije (NKM) novembra 2013. godine koje je propratilo tri televizije kao što su RTK, KTV i RTV 21 došlo je do zaključka da je zastupljenost žena bila veoma niska u poređenju sa muškarcima. 2013. godine, RTK je pružio prostor ženama na nivou od 5,21%, KTV 7,72% i RTV 21 samo 4,20%. ²⁵

Većina kandidatkinja za funkciju poslanika na centralnim izborima održanim juna 2017. godine slaže se da su jedini mediji kojima su imale direktan pristup tokom predizborne kampanje zapravo društveni mediji, kao što su facebook, instagram i twitter. Većina žena takođe se slaže da je upotreba društvenih medija na poslednjim centralnim izborima bila ograničena pošto je vreme za pripremu bilo kratko, jer

¹⁸Vidi rodni profil zemlje: Analiza rodni razlika na svim nivoima na Kosovu. Vidi stranu 17. Priredio Orgut Consulting za Agenciju za rodnu ravnopravnost na Kosovu, Priština. Na http://abgj.rks-gov.net/Portals/0/Profili%20Gjinor%20i%20Vendit_2014%20-ALB.pdf.

¹⁹Ibid.

²⁰Na primer, vidi televizijski spot stranke AAK, za kandidata za premijera, koji predstavlja ulogu žena u društvu na klanskoj osnovi, sa sekvencama koje govore o socijalnoj i rukovodećoj poziciji mladića i muškaraca dok se devojke prikazuju u stereotipnim i tradicionalnim ulogama.

²¹Vidi na primer citat "“Država ima dve ruke. Očevu i majčinu. Očeva ruka su policija, pravosuđe, tužilaštvo i vojska dok je majčina ruka zdravlje, prosveta, kultura i socijalna zaštita. Želimo da istaknemo majčinu ruku kao brigu države prema svojim građanima.” Vidi službenu stranicu Albina Kurtija, Pokret Samoopredeljenje na <http://bit.ly/2rMQd22>

²²Intervju sa glavnim i odgovornim urednicima medija KTV i Express emisija "Komitet," koji je realizovala Grupa za žensko liderstvo, maj – jun 2017.

²³Ibid

²⁴Intervju sa glavnim i odgovornim urednikom emisije Komitet, Express. Dana maj – jun 2017.

²⁵Nezavisna komisija za medije, Vidi link na <http://www.kpm-ks.org/?mod=njoftimet&id=400>, "Predstavljanje žene u medijima."

su izbori bili vanredni. Međutim, žene se slažu da trebaju obuke o korišćenju i načinu sprovođenja izborne kampanje putem društvenih medija.²⁶

PREPORUKE

Na osnovu gore navedenih nalaza i podataka, na osnovu pouka izvučenih iz prošlih izbora, grupa pruža sledeće preporuke:

POLITIČKIM STRANKAMA:

- Političke stranke treba da obezbede da na narednim opštinskim izborima njihovi programi budu rodno osetljiviji i da nakon centralnih izbora izvuku pouku kako bi osmislili konkretne radnje u vezi sa ravnopravnim nivoom zastupljenosti, kako bi privukli glasove žena birača.
- Dok neke stranke obrađuju u većoj meri rodna pitanja u svojim izbornim platformama i programima, ovo mogu učiniti sve političke stranke kako bi povećale tim putem rodnu zastupljenost. Može postojati više inicijativa za rad sa muškarcima unutar političkih stranaka i od strane građanskog društva i žena u politici na opštinskom nivou, kako bi podržali analizu i uključili rodne poruke u predizborne i izborne poruke
- U saradnji sa Centralnom izbornom komisijom, političke stranke bi trebalo da rade na ažuriranju izbornih pravila u skladu sa zahtevima Zakona o rodnoj ravnopravnosti, u vezi sa rodnom zastupljenošću unutar političkih stranaka kao i da zahtevaju sprovođenje zakonskih odredbi na progresivan način sa ciljem da se postigne rodna zastupljenost manje zastupljenog pola od najmanje 50%.
- Angažovanje žena unutar političkih stranaka na funkcijama odlučivanja trebalo bi da se smatra mogućnošću na opštinskom nivou gde bi od dvoje rukovodilaca u izvršnoj vlasti opštine, trebalo da ima žena kao i povećanje broja žena u izvršnoj vlasti opštine u skladu sa zahtevima Zakona o rodnoj ravnopravnosti.
- Štaviše, Lobiji za rodnu ravnopravnost osnovani nakon opštinskih izbora koji čine novoizabrane odbornice skupština opština kao i predstavnice građanskog društva, trebalo bi da u svakoj opštini ponude i imena žena u politici za funkcije direktora u opštinama.
- Ogranci političkih stranaka na lokalnom nivou trebalo bi da promovišu kandidatkinje na javnim debatama, opredeljujući se za zastupljenost žena u vezi sa različitim temama, ne samo u vezi sa temama oko rodnih stereotipa. Ovakav pristup stranaka trebalo bi da se sagleda kao strategija apelovanja na žene birače.
- Političke stranke su u saradnji sa CIK-om, dužne su da predlože žene u ulozi članova biračkih odbora i posmatrača, u skladu sa zahtevima Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

---

²⁶ Npr. kao dobar model može se uzeti “Škola za nove medije” (New Media School) koju nudi Nacionalni demokratski institut (NDI), za političke stranke na godišnjoj osnovi.

MEDIJI I GRAĐANSKO DRUŠTVO:

- Mediji mogu odigrati značajnu ulogu u prikazivanju većeg broja žena stručnjakinja u ulogama koje ne bi bile rodno stereotipne. U tom smeru, i građansko društvo u saradnji sa političkim strankama bi trebalo da predloži još jednu listu žena za debate u zavisnosti od predloženih tema i ekspertize. Treba obrazovati grupe za zagovaranje rodne ravnopravnosti po opštinama koje mogu okupiti žene iz politike i građanskog društva u mrežama koje podržavaju unapređivanje rodne ravnopravnosti
- Građansko društvo i donatori bi trebalo da ponude obuke u saradnji sa političkim strankama o upotrebi društvenih medija od strane kandidatkinja na opštinskim izborima.
- Građansko društvo bi u saradnji sa međunarodnim organizacijama trebalo da nastavi da istražuje učešće žena u politici kako na centralnom tako i na opštinskom nivou, sa ciljem da se promoviše značaj ravnopravnog učešća žena i muškaraca u procesima odlučivanja.

Ovaj izdavanje je omogućeno od strane velikodušne podrške Američkog naroda kroz Agenciju za Internacionalni Razvoj Sjedinjenih Država (USAID). Mišljene iskazano u ovoj publikaciji je delo autora i ne predstavlja stavove USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

USAID
NGA POPULLI AMERIKAN
OD AMERIČKOG NARODA

